

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ.І.ФРАНКА

На правах рукопису

УДК 947.78.04/06+943.8.05/06+711.433.477.78/09/

К О С А Н Н А І В А Н І В Н А

БУДІВЕЛЬНІ РЕМЕСЛА В СИСТЕМІ МІСЬКОЇ ЗАБУДОВИ ЛЬВОВА

/ кін.ХУІ - І пол. ХУІІІ ст. /

спеціальність - 07.00.02 - вітчизняна історія

А в т о р е ф е р а т

дисертації на здобуття вченого ступеня
кандидата історичних наук

ЛЬВІВ - 1992

№В 25.303

Дисертація виконана на кафедрі історії стародавнього світу і середніх віків Львівського державного університету ім. І.Франка

Офіційні опоненти

доктор історичних наук,
професор ГРОССМАН Ю.М.

кандидат мистецтвознавства
САНЦІЛКА Х.І.

Ведуча організація

Львівське відділення Інституту
мистецтвознавства, фольклору
та етнографії ім.М.Т.Рильського
АН України

Захист відбудеться 4 березня 1992р. о 10 год.
на засіданні спеціалізованої ради Львівського державного
університету ім.І.Франка /290602, Львів, вул.Університетська,1/.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці
Львівського держуніверситету /Львів, вул.Драгоманова, 5/.

Автореферат розісланий 3 лютого 1992р.

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН УРСР
Т. М. Купаренко

ЛНБ України ім.В.Стефаника

00816132 (L)

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність проблеми. В історичному розвитку країн та міжнародних зв'язків важливу роль відігравали міста - центри економічного, політичного і духовного життя суспільства. В них створювалися матеріальні цінності, розвивалася наука, будівельна техніка, мистецтво. З часів Київської Русі окремі міста України зберігали свої специфічні риси як, наприклад, поліетнічність. Майже до утвердження капіталістичного способу виробництва неповторними та своєрідними художніми рисами відзначалося місто Львів, у якому високого рівня досягли будівельні ремесла. Їх стан був важливим показником економічного розвитку міста. Економічні та культурні зв'язки Львова з італійськими містами сприяли появі і активному утвердженню у цьому місті ренесансної культури, яка розповсюджувалась тоді в Європі. Окремі етнічні групи, які оселились у Львові, користувались тут національно-релігійною автономією, що згодом привело до утворення специфічних кварталів: вірменського, єврейського та інш. Історична характеристика міста не може бути дійсною без дослідження його середньовічної забудови. З позицій сьогодення, коли утверджується ставлення до середньовічного міста як до пам'ятки історії та культури, стає актуальною проблема дослідження середньовічного будівельного ремесла, яке відіграло важливу роль у формуванні міського середовища.

Предмет дослідження. В дисертації розглядається роль будівельних ремесел в системі міської забудови Львова /кін.ХVI-перша пол. ХУІІІ ст./ . При визначенні автором хронологічних рамок досліджуваної проблеми бралася до уваги відоме положення про умовність будь-якої періодизації та можливість приймати за віхи найбільш видатні та важливі історичні події. Виходячи з цього, верхня хронологічна межа визначена кінцем ХVI ст. В історії міста це період становлення нової світської культури, час формування характерних особливостей ренесансного стилю, створення цеху будівельників, виникнення нових типів будівель. Тоді ж відбувся перехід від фахверкового та дерев'яного будівництва до кам'яного.

Верхня хронологічна грань сягає першої половини ХУІІІ ст. - періоду занепаду середньовічного будівельного ремесла, поступового відмирання середньовічних кварталів, наступного знесення кріпосних стін та загарбання міста Австрією.

Зазначений цими хронологічними рамками період охоплював час найбільш продуктивної діяльності цеху будівельників і каменярів, період інтенсивного житлового будівництва і формування нової забудови кварталів, що склалися за національною ознакою, створення відомих культурно-громадських ансамблів XVII-XVIII ст.

Історіографія питання. При виборі теми автор виходила із факту відсутності спеціального дослідження з питань міського будівельного ремесла як Львова, так і інших міст України.

Історія Львова, важливого економічного й культурного центру, цікавила багатьох дослідників.¹ Особливо посилювався інтерес до цієї теми наприкінці XIX і на початку XX ст. Створені у цей період праці мають широку або загальну фактографію, цікаві спостереження, які часто не позбавлені політичних упереджень. Окремі дослідники всупереч історичній правді вперто наполягають на тому, що захоплення території Галицько-Волинського князівства феодальною Польшею нібито приєднало та наблизило населення цього краю до цивілізації, забезпечило нормальний культурний розвиток регіону, заявляють про пріоритет у ньому польської культури. Подібне твердження не витримує критики з історичної точки зору. В дійсності можемо говорити, що на цій території, крім української культури, розвивалася польська /прийшла сюди як культура колонізаторів/, а також вірменська, єврейська, німецька /як культури поселенців у цьому краї/.

Однією із перших спроб використання архівних матеріалів для написання історії Львова була хроніка Д.Зубрицького /1777-1862/. Впорядковуючи міський архів, Д.Зубрицький на основі численних документів написав свою працю.² Архівні дані він доповнив своїми коментарями, змалював становище українського населення, ствердив, що "український народ на цій землі одвічний", дав коротку історію будівельного процесу у Львові.

1. Historia - opisanie miasta Lwowa przez Jana Albrechta Radę Lwowskiego //Pamiętnik Lwowski, t. I. - Lwów, 1816; Charewiczowa L. Historiografia i miłośnictwo Lwowa.- Lwów, 1938.

2. Zubrzycki D. Kronika m.Lwowa, 1844. - S.492.

Першов синтетичнов роботов, у якій розглядалися пам"ятки будівельного ремесла, зв"язані з житловою міською забудовою, була робота польського дослідника В.Лозинського /1843-1913/.¹ Цікавий матеріал про опорядження середньовічних кам"яниць знаходимо і в його монографії, присвяченій вивченню історії патриціанських родин Львова.²

Ряд цінних фактів з історії будівельного ремесла опубліковано у праці Л.Харевичової, присвяченій середньовічним цеховим організаціям Львова.³ Л.Харевичова /1897-1943/ успішно досліджувала об"єкти ринкової площі.⁴

Публікації В.Лозинського та Л.Харевичової відзначаються широким використанням фактичного матеріалу, але одночасно не позбавлені суб"єктивізму при відборі джерел та їх тлумаченні.

Цінною публікацією, яка дає багатий матеріал з питань організації та діяльності будівельного цеху у Львові, є робота М.Ковальчука, написана на основі архівних джерел.⁵

Пам"ятки житлової архітектури єврейського кварталу були предметом дослідження М.Балабана /1877-1942/.⁶

Розрізнені дані про пам"ятки вірменського будівництва знаходимо в роботах С.Баронча /1814-1892/, польського дослідника, вірменина за походженням.⁷ Прекрасний знавець східних мов, С.Баронч мав змогу досліджувати різноманітні пам"ятки, пов"язані з вірменськими поселенцями.

Питанням топографії та забудови середньовічного міста при-

-
1. Zosiński W. Sztuka lwowska w XII-XIII w. //Architektura i rzeźba. - Lwów, 1898.
 2. Zosiński W. Patrycyat i mieszczaństwo lwowskie w XII-XIII wieku. - Lwów, 1902.
 3. Chariewiczowa L. Lwowskie organizacje zawodowe. - Lwów, 1929.
 4. Chariewiczowa L. Czarna kamienica i jej mieszkańca. - Lwów, 1935.
 5. Kowalczyk H. Cech budowniczy we Lwowie za czasów polskich. - Lwów, 1927.
 6. Balsban H. Dzielnice żydowskie, jej dzieje i zabytki. - Lwów, 1909.
 7. Barącz S. Rys dziejów ormiańskich. - Lwów, 1851; Jego ś. Żywoty sławnych ormiań w Polsce. - Lwów, 1856.

святив свої публікації М. Дідушицький /1813-1877/.¹ У ній знаходимо також цікаві дані і списи втрачених пам'яток містобудівництва.

На початку ХХ ст. почалося широке вивчення архівних матеріалів, на основі яких були написані праці з історії української середньовічної дільниці.²

З публікацій монографічного характеру, зв'язаних з темою, виходячи з багатства джерелознавчої бази й отриманих результатів, заслуговує уваги робота Я. П. Кіся, присвячена історії промисловості феодального Львова.³ У цій роботі знаходимо дані щодо цехових організацій, ремісники яких були безпосередньо пов'язані з будівельним процесом у місті /каменярі, ковалі, блякарі, гончари/.

Багатьма питаннями, пов'язаними з темою дослідження, успішно займається польський історик М. Горн. Вагомий матеріал містить його монументальна робота, присвячена будівельній справі в Перемиській та Сянокській землях Руського воєводства /1550-1650/.⁴ Праці М. Горна відзначаються насиченістю фактичного матеріалу. Автор широко використав архівні матеріали України та Польщі.

До обраної теми має відношення і робота польської дослідниці М. Кретшмерової, присвячена виробам кам'янообробного ремесла м. Кракова.⁵ Автор ґрунтовно дослідила таку групу пам'яток, як кам'яні портали краківських кам'яниць. Вони виявляють деяку подібність до львівських виробів.

Навіть короткий історіографічний нарис засвідчує, що незважаючи на значну кількість досліджень, проблема, сформульована у назві дисертації, практично до сьогодні не розроблена в літературі.

1. Dziędziszyski M. Żywot Waszawa-Hieronima Sierakowskiego arcybiskupa lwowskiego. - Kraków, 1856.
2. Крип'якевич І. Львівська Русь в I пол. XVI ст. // ЗНТШ. - Т. 77. - 1907. - 93 с.; Срібний Ф. Студії над організацією Львівської Ставропігії від XVI ст. до пол. XVII // ЗНТШ. - ТТ. 108, III, 112, 114, 115.
3. Кісь Я. П. Промисловість Львова у період феодалізму. - Львів, 1968.
4. Horn M. Ruch budowlany w miastach ziemi Przenyńskiej i Sanockiej w latach 1550-1650. na tle przesłanek urbanizacyjnych // Zeszyty Naukowe WSP w Opolu: Historia. - XXII. - Opole, 1968.
5. Kretschmerowa M. Portale domów Krakowskich XVII-XVIII w. - Kraków. 1957.

Метод дисертації є дослідження ролі і значення будівельних ремесел у системі міської забудови Львова кінця XVI- першої половини XVIIст. Завдання полягає в тому, щоб на основі одержаних і, головним чином, вперше введених в обіг джерел, а також літератури визначити межі та характер забудови середньовічних кварталів, які склалися за етнічним принципом /український, вірменський, єврейський/, територій передмість. Простежити вплив будівельних ремесел на формування житлової забудови, їх художній рівень, традиції та взаємозв'язок різних видів художніх ремесел в міському будівництві.

Для досягнення поставленої мети пропонується вирішити наступні пошукові завдання:

-звести в науковий обіг документи з історії міського будівельного ремесла і об'єкти середньовічного будівництва, в структурі яких збереглися вироби, виготовлені майстрами-будівельниками;

-виявити особливості джерелознавчої бази досліджень;

-провести аналіз письмових джерел та збережених пам'яток матеріальної культури, пов'язаних з діяльністю теслярів, каменярів, гончарів і ковалів;

-простежити взаємовпливи різних культурних традицій у будівельній практиці.

Наукова новизна дослідження визначається тим, що в ньому на основі архівних джерел, більшість з яких раніше не використовувалась дослідниками, подається комплексна характеристика будівельних ремесел у зв'язку з етнокультурними процесами в середньовічному Львові. Загальна постановка проблеми висунена дисертантом вперше.

Розглядаючи питання міського будівельного ремесла в системі міської забудови, автор надає роботі історичного спрямування.

Практичне значення роботи полягає в тому, що матеріали дисертації можуть бути використані для написання узагальнених робіт з історії міст України та історії культури України, при створенні праць, присвячених культурним та історичним зв'язкам українського народу, для краєзнавчої роботи, при підготовці наукової каталогізації пам'яток історії та культури, а також для складання практичних рекомендацій щодо збереження цінних пам'яток середньовічного ремесла в існуючих житлових об'єктах.

Джерельною базою дисертації послужили матеріали архівів Львова /ЦДІА України у м. Львові, ДАЛО/, рукописного відділу Львівської наукової бібліотеки АН України ім. В. Стефаника, а також опубліковані документи.

Основну групу використаних джерел складають неопубліковані матеріали, які зберігаються у фондах Центрального державного історичного архіву України у м. Львові /ЦДІА України у м. Львові/. Важливим джерелом стали матеріали Львівського історичного музею, Львівської картинної галереї, Музею етнографії АН України, виробу ремесла, які збереглися в об'єктах-пам'ятках міського будівництва. Останні у зв'язку з інтенсивною урбанізацією залишаються невикористаним і швидко зникаючим резервом дослідження.

Серед рукописних документів ЦДІА України у м. Львові найбільше інформації для дисертації містять матеріали фонду ради міста Львова /ф. 52, оп. I-2/, які нагромаджувались роками /1356-1787/ в канцелярії міста. Тут знаходяться давні акти міста Львова, виділені з міського архіву за феодальний період та документи львівських громадських організацій /цехів, братств, львівських церковних установ/.

Серед документів - велика група книг, яка складається з реєстрів королівського і міського податків /шосу/. Важливу групу джерел становлять приватні акти, заповіти, інвентарі, акти розподілу майна. Значна частина фактичного матеріалу одержана в результаті перегляду податкових книг /ф. 52, оп. 2, спр. 769-812/. Інтерес представляють короткі описи всіх житлових об'єктів середмістя та значної частини передмість, складені у 1712 р., маргінальні записи на податкових реєстрах, протоколи ревізій-обстежень житлових будинків, які підлягали ремонту або перебудові.

Цікавий матеріал дають книги запису протоколів, касові книги будівельного цеху та цехів, пов'язаних з будівельною діяльністю /гончарський, столярів/. Серед них особливою вартістю має книга цеху мулярів /ф. 52, оп. 2, спр. 966/.

Серед заповітів особливої уваги заслуговують два виявлені заповіти каменяра і будівничого Войтеха Келара.

Інформація про будівельну діяльність Львівського Успенського братства одержано в результаті вивчення документів братського архіву /ф. I29/. Це один з небагатьох повністю збережених комплек-

тів документів громадської організації України XVI-XVIII ст. Значну частину опису № I згаданого фонду складають фінансові, господарські документи, книги прибутків і видатків, рахунки, угоди з майстрами, інвентарні описи братських будинків.

Серед документів Державного архіву Львівської області використані матеріали будівельного відділу міської ради, які охоплюють другу половину XVIII ст. і першу половину XIX ст. /ДАЛО, ф.2, оп.1-2/.

Різнноманітні за своїм змістом і походженням матеріали рукописного відділу ЛНБ АН України ім.В.Стефаніка. Безпосередньо з темою роботи пов'язані матеріали Управління консервації Львівського воєводства.

Чимало цінних матеріалів зустрічається також в описах численних маюдрівників. Серед них особливої уваги заслуговує опис Львова, зроблений на початку ХІІ ст. М.Груневегом, і опублікований Я.Ісавичем.

Наукова апробація. Дисертація обговорена і схвалена на засіданні кафедри історії стародавнього світу і середніх віків Львівського університету. Основні положення дисертації були представлені на наукових конференціях Інституту суспільних наук АН України /1988, 1991 рр./, Республіканській Асоціації українознавців у Києві /1991 р./, на наукових конференціях Національного музею у Львові та Львівської державної галереї.

Структура роботи. Дисертація складається з вступу, двох розділів, кожен розділ - з чотирьох параграфів, закінчення. В кінці роботи дається додаток: словник маловживаних слів і термінів, список скорочень, ілюстративний матеріал.

Короткий зміст роботи

У вступі обґрунтовується актуальність теми, визначені хронологічні рамки, мета і завдання дослідження, показаний ступінь вивчення проблеми, подається характеристика джерел і літератури.

У першому розділі "Забудова середньовічного Львова та її особливості" подається загальна характеристика місцевості, на якій формувалось місто та його планувальна система кінця XVI-XVIII ст.

Міське будівництво в значній мірі було пов'язане з торговельно-ремісничою діяльністю городян. У зв'язку з послабленням львівської торгівлі з другої половини XIII ст., капітали, не знаходячи у ній широкого застосування, почали інтенсивніше реалізовуватись в будівництві. Будинки та земля були найкращими формами зберігання цінностей. Провідне місце у забудові Львова відводилось житловим об'єктам.

Формування кварталів міста проходило за фаховою та національною ознаками: український, вірменський, єврейський квартали та торгова /ринкова/ площа. Мешканці ринкової площі, спочатку німці та італійці, до другої половини XVI ст. повністю полонізувалися.

Торгова площа /Ринок/. У кінці XVI ст. житлова забудова площі ділилася на чотири ряди /фіртелі/, з певним порядком: перший - західний фіртель, другий - північний, третій - східний, четвертий - південний фіртель.

Кожен ряд площі був поділений на нерівномірні, найчастіше прямокутні, витягнені в глибину ділянки. Житлові будинки зводилися двох типів: міщанські кам'яниці та палацові споруди. Всі об'єкти площі мали трьохдільну структуру: головний будинок, внутрішнє подвір'я, тильний будинок.

На початку XIII ст. посеред ринкової площі почали споруджуватися без визначеного плану так звані середньоринкові кам'яниці. Вони утворили невеликі вулички.

Будинки ринкової площі належали найбагатшим купцям та ремісникам середньовічного Львова і споруджувались за участю найвідоміших львівських будівничих.

Житлові об'єкти площі часто виконували громадські функції. В них розташовувалися пошта, аптеки, різні ремісничі майстерні та крамниці.

Кам'яниці площі Ринок порівняно з будівлями інших кварталів довше зберігали назви, що походили від їх перших власників.

Український квартал. Складався з трьох щільно забудованих кварталів зі своїми вулицями і провулками: Руська /головна/, Руська бічна, Руська вузька /Сацерківна/ і частково "Криве коло". Після загарбання Львова феодалною Польщею його корінне населення /руси-ни/ було витіснене у південно-східну частину "нового" міста. Через

відсутність у середньовічному Львові українського самоврядування Успенське Ставрспігійське братство на вулиці Руській фактично представляло інтереси українського населення Львова та його околиць.

У податковому списку 1599 р. в українській ділянці згадується 39 будинків /фехверкових, кам"яних, дерев"яних/. Будівлі різнилися розмірами. В документах зафіксовані будинки "на двох хлопів" /персон/, "на півтора хлопа", "на одного хлопа". Будинки на одну персону мали в середньому площу 14 x 15 або 12 x 14 ліктів. Згадуються і малі будиночки /"на півхлопа"/.

У податкових списках початку ХУІІІ ст. фіксується поверховість будівель, наявність господарських приміщень, їх фізичний стан. Навіть будівлі, що були на "дуже щуплому ґрунті" мали по два поверхи. При відсутності нумерації кам"яниці найчастіше згадуються за іменами своїх перших власників. Під умовними назвами зафіксовані два будиночки кварталу: "Паняньський" та "Криве коло". Останній знаходився на межі українського та вірменського кварталів.

Вірменський квартал в кінці ХУІ ст. складався з двох щільно забудованих ділянок і обмежувався вулицями Вірменською /головною/, Вірменською верхньою /нині Лесі Українки/, Вірменською поперечною /нині Друкарською/ та Краківською /колишньою Татарською/.

У податковому списку 1598 р. на території кварталу згадується 55 будівель, серед них будинок вірменського шпиталю, художника Вогуша та ін. Документи фіксують три частини кварталу: 1. Вірменська вулиця, 2. На вірменському цвинтарі, 3. Друга сторона Вірменської вулиці. З 1598 р. згадується і вуличка Вірменська вузька, очевидно, існуючий до нині перехід між вірменським кафедральним собором, палацом вірменських архієпископів у напрямку до північного оборонного муру.

З початку ХУІІІ ст. між Вірменською верхньою та Вірменською поперечною вулицями крім собору згадуються кладовище, дзвіниця, парафіяльний будинок, будинок священника, школа, палац ради старійшин та духовного суду, шпиталь, підсобні господарські об"єкти. У переліку 1611 р. значиться чотири вірменських будиночки за костельом св.Тіла Господнього, тобто домініканців. У 1623 р. вірменські поселенці придбали сім будинків по вулиці

Ставропігіїській. На початку ХУІ ст. починається проникнення вірмен на Ринкову площу через її тильні будинки.

Житлові споруди кварталу були збудовані з тривкого матеріалу /каменю та цегли/ і дерева. Будинки були різних розмірів:

"на два хлопці", "півтора хлопці", одну персону. Зустрічалися й зовсім невеличкі споруди /4,5 x 14,5 ліктя/. Значна частина будинків мала кількох власників. Лише окремі мешканці кварталу володіли кількома будинками. У реєстрі 1630 р. згадується 64 споруди, що належали 87 власникам.

Податкові реєстри початку ХУІІІ ст. фіксують фізичний стан будівель, їх поверховість, наявність господарських приміщень.

У 1767 р. були проведені обміри всіх будівель кварталу. На підставі податкових книг стало можливим локалізувати ряд будинків на вул.Вірменській.

Єврейський квартал у кінці ХУІ ст. складався з двох невеличких ділянок, що обмежувалися Жидівською вулицею /сьогодні південна частина вул.Федорова/, верхньою частиною Зарванської вул. /сьогодні вул.Староєврейська/ і Новождівською вулицею /сьогодні вул.братів Рогатинців/.

На відміну від українського та вірменського кварталів єврейський квартал був більш ізольованим від міста і творив своєрідне гетто. Лише три будинки кварталу виходили за його межі.

У зв'язку з нестачею вільної площі для забудови під житлові приміщення пристосовували міські оборонні об'єкти. Житлові приміщення зводилися і на спеціальних конструкціях вздовж міських оборонних стін, що прилягали до кварталу. Згідно документів по сплаті податків за 1628 р. у єврейському кварталі нараховувалось більше 40 будівель. Більшість з них були спорудами на "одну персону", 8 будинків мали середні розміри /на "два хлопці"/ і лише один будинок займав площу на "чотири хлопці"/.

Дерев'яні будинки кварталу /серед них були і шкільні приміщення/ формували окремий завулок. Нарощування поверхів з метою одержання додаткової житлової площі зафіксовано вже на початку ХУІІ ст. На початку ХУІІІ ст. починається активне проникнення євреїв на вул.Руську.

Обміри всіх будівель кварталу були проведені в 1767 р. Дислокація забудови кінця XVI - другої половини XVIII ст. зберігалась до кінця XIX ст.

Львівські передмістя /Краківське і Галицьке/ в кінці XVI-XVIII ст. займали значну територію міста. Вони починалися від одноіменних брам. В середині XVII ст. на території обох передмість нараховувалось близько 1500 будівель. З них понад 900 містилося на Галицькому передмісті.

З XVI ст. на території передмість почали формуватися невеликі від міста юридики, що одержували назви від імені своїх засновників. Інша група поселень була представлена селцями-слобідками. Багатим міщанам, шляхті і місту належали приміські фільварки.

Територія передмість не мала регулярної забудови, довільною була їх планувальна структура. Щільно забудованим було Краківське передмістя. Архівні документи фіксують тут кілька типів споруд: садибу, заїжджий дім, одноповерховий будинок, невеликий палац, дерев'яну хижу. Переважна частина об'єктів була дерев'яною.

У другому розділі "Структура і техніка будівельної справи" розглядаються середньовічні ремесла, пов'язані з міським будівельним процесом. Основною ланкою в організації будівельної справи у середньовічному Львові був цех. Будівельними процесами займалися теслі, мулярі та каменярі. З будівельним процесом була пов'язана діяльність гончарного і ковальського цехів.

У XVIII ст. робилися спроби щодо створення єдиної організації для всіх ремісників, які займалися будівництвом, але вони не були реалізовані.

До ремісників-будівельників пред'являлись підвищені вимоги, бо цінності, створені ними, мусили бути добротними. Роботи, виконані нефахово або недбало, загрожували життю людей і значними матеріальними збитками. Високими були і естетичні вимоги до створених об'єктів. Про це свідчать численні положення середньовічних трактатів, присвячених будівельній справі.

У виробничому процесі брали участь всі члени цеху. Структура цеху визначалася тріступінчатою ієрархією: майстер, підмайстер /челядник або товариш/, учень. Важливу роль у цих цехах відігравали підмайстри. У Львові в 1582-1641 рр. в цеху мулярів та каме-

нярів їх було у п'ять разів більше ніж майстрів. Підмайстри цеху мали право самостійно виконувати роботи лише тоді, коли користувалися уживаним матеріалом. В середньому період трудової діяльності ремісників-будівельників становив 26 років.

Основними будівельними матеріалами були дерево, камінь, глина. Їх обробка була важливим показником суспільного прогресу.

Деревообробні ремесла. Обробка деревини на території львівського регіону має давні традиції. Це засвідчено археологічними джерелами та пам'ятками дерев'яного будівництва, що збереглися до нашого часу. Обробкою дерева займалися теслі та столяри. До початку ХУІ ст. вони належали до однієї цехової організації. Тривалий час синонімом слова "тесля" було слово "архітектор". Теслі займалися будівництвом дерев'яних будівель, виготовляли дерев'яні конструкції для кам'яних і цегляних будівель, споруджували мости, борони-решітки для оборонних брам, дерев'яні галереї в житлових будівлях, загорожі.

Незважаючи на широке використання цегли і каменю в будівництві, традиції дерев'яної архітектури мали значний вплив у Львові ще в ХУІ-ХУІІІ ст. Це засвідчується наявністю дерев'яних об'єктів на території Низького замку, житловими будівлями на вул.Шевській, Божого тіла, Краківській і будівлями єврейського кварталу. Дерево використовувалося в оборонних спорудах. До краших зразків львівського архітектурного різьблення належать майстерно декоровані дерев'яні балки середньовічних кам'яниць. Вони збереглися до нашого часу.

Покрівельним матеріалом більшої частини житлових будинків та окремих громадсько-культурних споруд залишалися дерев'яні гонти.

Двері, вікна, балюстради, дерев'яні партії кованих металом дверей годинникових механізмів, пристінні лави складали асортимент столярних виробів. Виконавці окремих теслярських та столярських робіт зафіксовані в архівних документах. Документи купівлі-продажу нерідко засвідчують і вартість виконаних робіт. Так, у ХУІ ст. за виготовлення дубових дверей платили 8 золотих і 1 гріш, за дерев'яну огорожу зі сторони вірменських будинків Успенське братство заплатило 11 золотих і 15 грошів, а за чотири віконні рами - 11 золотих. У 1640 р. теслям, які зводили де-

рев'яну камеру для баштового годинника ратуші, було заплачено 5 золотих і 10 грошів. Дуже дорого коштували декоративні вироби, зокрема, конструкції іконостасів.

Каменярство. Культура обробки каменю на території Західної України спиралась на багатотисячні традиції. Інтенсивній експлуатації каменоломень в околицях тодішнього Львова та за його межами сприяла відбудова Львова після пожеж 1527 та 1571 рр. та заборона будувати споруди з дерева. Відновлення міста відбувалося на принципах ренесансної культури, яка на той час набула значного розвитку та розповсюдження у багатьох містах Європи.

Експлуатація каменоломень була у відомстві львівського цеху мулярів /створений в 1672 р./. Велику увагу вони звертали на якість будівельного матеріалу та рівень виконаної роботи. В результаті напилью до Львова мулярських ремісників у 1615 р. відбувся їх розподіл на мулярів та каменярів, був запроваджений екзамен і суворий відбір при вступі до цеху. Іспитовим завданням для каменярів було виготовлення ордерної колоони та різьбленого порталю. Архівні документи фіксують вартість білокам'яного матеріалу та його обробки.

Дрібна пластика /маскарони, картуші, замкові камені, підп'ятники/, малі архітектурні форми /дверні та віконні портали, завершення дахів - аттики/, і декоративна обробка фактури білокам'яних блоків складала асортимент каменярських виробів. Особливе місце у цьому асортименті займали дверні портали. На основі збережених зразків та іконографічного матеріалу в роботі робиться спроба виділити їх окремі групи.

В архівних матеріалах є зображення рисунків віконних обрамлень та міжвіконних стовпів, а їх аналогічні зразки представлені в збережених об'єктах. Каменярі займались оздобленням наріжних частин будинків та підпирних стін. Для оздоблення громадських та житлових споруд виготовлялись пам'ятні рельєфи-герби та символічні зображення. Львівські майстри виготовляли меморіальні плити для численних кладовищ, які знаходилися біля культових споруд. У ХІІІ ст., наприклад, виготовленням таких пам'яток займався Войтек Келер /помер 1660 або 1661 р./. З його двох заповітів стало відомо, що чимало меморіальних плит він виготовив для українських, вірменських та єврейського кладовищ. Про високу куль-

туру обробки каменю у Львові кінця XVI-XVII ст. неодноразово засвідчили середньовічні мандрівники.

Керамічно-будівельні вироби увійшли в будівельну практику як своєрідний вид штучного будівельного матеріалу. Асортимент виробів з глини складала цегла, черепична дахівка, архітектурні прикраси даху та водостоків, плитки для підлоги, художні кахлі.

Архівні матеріали засвідчують використання цегли для спорудження житлових об'єктів, лазень, мануфактур /в тому числі і цегляних/, під час ремонтних і декоративних робіт. Імена гончарів архівні матеріали XVI-XVII ст. фіксують у зв'язку з таксацією /процесом куплі-продажу/ кам'яниць. Гончарські роботи оцінювалися окремо. У 1675 р. роботи гончарів у Массарівському будинку оцінили 32 золотими.

У другій половині XVI ст. у Львові працювало близько 20 майстрів-гончарів. Крім будівельної кераміки вони виготовляли різноманітні побутові предмети. З кінця XVI ст. з-поміж майстрів-гончарів виділились стрихарі-черепичники.

Львівські майстри виготовляли теракотову та різнокольорову полив'яну черепицю. Вона використовувалася у громадсько-культурних об'єктах Львівського Успенського братства, вірменського собору, бернардинського та театинського монастирів. За спеціальним замовленням Ставропігійського братства виготовлялись керамічні декоративні оздоби для дахів та водостоків /так звані гусаки та гусенята/.

Значну частину продукції гончарів складала кахляні вироби. Кахлями викладали стіни в інтер'єрах приміщень і облицьовували печі. Вироблялись теракотові кахлі та прикрашені поливами /зеленою і поліхромною/. Кахельна продукція суттєво впливала на характер оформлення інтер'єрів житлових будівель.

У порівнянні з виробництвом кахлів виробництво керамічних плиток для оздоблення підлоги не набуло широкого розповсюдження. Очевидно ці вироби використовувались лише у культових об'єктах.

Документи дають можливість визначити вартість архітектурно-керамічних виробів. Так, вартість 1 тис. черепиці /1690 р./ складала 33,3 золотих, 100 декоративних оздоб /гусаків/ - 7 золотих.

Ціна простих кахлів коливалася від 1 до 2 грошів за штуку, поліхромні коштували 2,5 грошів. У 1640 р. за 50 поліхромних кахлів для так званого посольського залу /Гайзлерівська кам"яниця/ заплатили 5 золотих. На початку XVIII ст. штука звичайних кахлів коштувала 3 гроші. До кінця століття ціна на кахлі зростала.

Обробка металу. Дерев"яні, цегляні та кам"яні споруди органічно доповнювалися виробами ковальського та слюсарного ремесла. До XVII ст. ковальський цех об"єднував всіх ремісників, які займалися обробкою металу. З 1637 р. майбутній учень повинен був чітко визначитися щодо спеціальності і "записавшись до ковальського ремесла, не виконувати слюсарського".

Основний асортимент виробів ковальського ремесла, пов"язаного з будівельним процесом складали анкери-скоби, двері, ґрати для вікон і дверей, віконниці, завершення веж, флюгери, хрести, дверні замки. Навіть предметам чисто функціонального призначення надавалися декоративні форми. Робота бляхарів-покрівельників оцінювалася дуже високо, тому до кінця XIX ст. основним даховим матеріалом залишалися черепиця та дерев"яна дахівка.

В заклоченні підведено підсумки дослідження, зроблено висновки, які зводяться до того, що в будівельному процесі Львова кін. XVI- I пол.XVIII ст. вагоме місце займали будівельні ремесла. Початок досліджуваного періоду характеризувався активним поширенням в Європі ренесансно-гуманістичних ідей, що знайшли своє відображення у львівській архітектурі. Характерною ознакою її було від'єднання ренесансного /кін.XVI-XVII ст./, згодом барочного стилів /XVII - I пол.XVIII ст./ з місцевими традиціями будівництва.

Діяльність ремісників будівельних професій була пов"язана з мистецтвом обробки каменю, дерева, глини, металу. Від майстерно спрацьованих будівельних матеріалів окремі будівлі отримували відповідні назви, як от "білий вірменський храм" /кафедральний вірменський собор/, від тесаних біл кам"яних плит, "червоний монастир" /театинський/ від черепичної покрівлі. В спорудах середньовічного Львова широке застосування знаходили вироби ковальського та слюсарського ремесла. Зафіксовані спільні орнаментальні мотиви для виробів з дерева, каменю, кераміки та металу.

Незважаючи на заборону з протипожезних міркувань будувати житлові об"єкти з дерева, в усіх кварталах Львова простежувалися

дерев'яні будівлі. Дерево також використовувалось в інтер'єрах цегляних та кам'яних споруд. Дерев'яна забудова переважала на території Краківського і Галицького передмість.

Приналежність мешканців до певної етнічної групи накладала певний відбиток на забудову окремих кварталів та їх оформлення. В українському кварталі це зафіксовано наявністю староукраїнської епіграфіки, орнаментальними мотивами, запозиченими з народного мистецтва; у вірменському кварталі - вірменським епіграфічним орнаментом та орієнтальними мотивами.

Східні мотиви, єврейська епіграфіка та мезузи прикрашували будівлі єврейського кварталу. Латинськомовна епіграфіка ^{що} відтворювала різні сентенції, оздоблювала будівлі плоді Ринок /латинськомовний квартал/

Львівські майстри, втілюючи проекти будівничих іноземного походження, були не тільки високими фахівцями свого ремесла, але й прекрасними інтерпретаторами художніх смаків та естетичних вибог мешканців Львова - одного з значних і культурних центрів Європи.

Основний зміст дисертації відбито в наступних публікаціях автора:

1. Крепостные стены Львова XIV-XVII вв. Археологические открытия 1977. -М.: Наука, 1978. -С.337.
2. Львівські кахлі //Жовтень.-1980.-№11.-С.127-129.
3. Львівські інтролігатори //Жовтень.-1985.-№6.-С.133-134.
4. Коллекция изразцов Историко-архитектурного заповедника. Памятники культуры. Новые открытия. -Ленинград, 1983.-С.394-398.
5. До питання про місце проживання діячів Ставропігійського братства у Львові //Прогресивна суспільно-політична думка в боротьбі проти феодальної реакції. Тези конференції.-Львів,1988.-С.85-87.

Підписано до друку 31.01.92р. Формат 60x84 1/16
Друк офсетний. Умовний др.л. I. Тираж 100. Зам.206
Безкоштовно. Друк. СПТУ № 58. 290008 Львів, Ів. Федорова, 9

466978

AB 25.503

AB 25.503

5